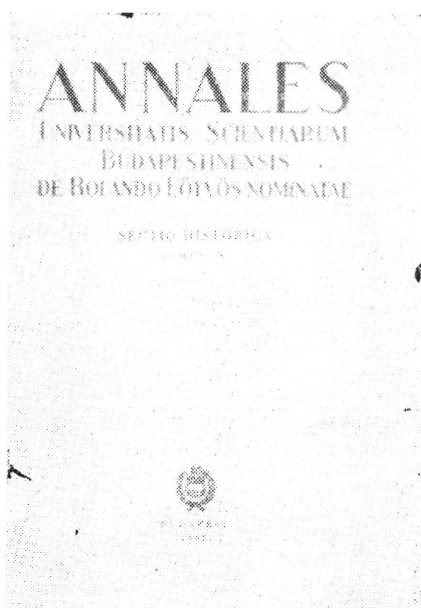

ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS
DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE

SECTIO HISTORICA TOMUS IX

(Budapest, Állami Nyomda, 1967. 345 o.)

A budapesti tudományegyetem történettudományi intézeteinek évkönyve a maga eredményeivel és problémáival nemcsak az egyetemen folyó tudományos kutatás, hanem egy kevésbé az egész magyar történettudomány keresztmetszetét adja. A jelen tekintélyes kötet is sokrétű és gazdag. Tartalomjegyzékében a korai Árpádkor geneológiai problémáitól (*Gerics József*: Quaedam

puella de genere Tatum) a szociáldemokrata centrum és jobboldal szerepéig a Tanácsköztársaság alatt (*Kirschner Béla*: A Magyar Tanácsköztársaság centrista és jobboldali vezetői a polgári demokrácia helyreállításáért) a magyar történelem számos lényeges kérdését megtalálhatjuk.

E szűkre szabott ismertetés természetesen még oly vázlatosan sem foglalkozhat valamennyi tanulmánnyal. Lényegében csupán néhány, a hadtörténetírást új adatokkal gazdagító, több egyéni gondolatot felvető értekezésre kívánjuk, hacsak jelzésszerűen is felhívni a kutatók és érdeklődők figyelmét.

Az egyik, részletesebb elemzést igénylő tanulmány *Székely György*: A török hatalom hanyatlása és a két Zrínyi Miklós (31—60. o.) c. munkája. A szerző a felvetett kérdéseket széles perspektívában, európai távlatokban vizsgálja. Kutatásainak középpontjában a török és a Habsburg centralizáció, valamint a magyar függetlenség és önálló államiság problematikája áll.

Fejtegetéseit annak leszögezésével **summázzhatjuk**, hogy a török birodalom hanyatlásának fontos mérföldkövei egybeestek a két Zrínyi tevékenységével. A hanyatlás első jelentkezése csaknem évszámra megegyezik Szigetvár hősiességével. S bár azzal a többiek — így a tanulmányban idézett Charles Petie — által hangoztatott véleménnyel, amely a szigetvári ostromot tekinti a török birodalom hanyatlása kezdetének, nem

tudunk egyetérteni, kétségtelen, hogy a XVI. század derekán számos jel mutat a korábban győzhetetlennek tartott oszmán birodalom elerőtlenedésére. Málta sikertelen ostroma (1565), az 1566. évi hadjárat félsikere és Szulejmán szultán halála, valamint a török hajóhad 1571-i lepantói veresége már a kortársak előtt is mutatják a török hatalom visszaesését. Székely a továbbiakban összefoglalja a hanyatlás társadalmi és katonai okait. A despotikus államrendszer fejlődésképtelensége, a gazdasági előrehaladást gátló török közgazgatás és kormányzat, s a mindinkább fegyelmetlenül és korszerűtlenné váló hadsereg.

Hadttörténelmi szempontból különösen értékesek azok a gondolatok, amelyekkel a szerző azt bizonyítja, hogy jelentékeny részben éppen török hatásra, Zrínyi Miklós, a költő, hogyan foglalkozott egy önálló, korszerű magyar hadsereg felállításának szükségességével és lehetőségeivel.

A kor hadseregeinek ugyanis egyik legégetőbb problémája a hadsereg fegyelmi helyzetének javítása, Zrínyinek is egyik legfőbb nehézségét jelentette. Számos munkájában, így a Vitéz hadnagyban és a Tábori kis traktátban igyekezett megoldást találni e bajokra. A hadsereg fegyelmi helyzetén túlmenően a szerző az önálló magyar hadsereg és államiság, majd Bécs törökellenes stratégiájának problematikáját illetően Zrínyi és az udvari haditanács nézetei közötti különbségeket is elemzi. Kár, hogy a tanulmány feltehetőleg korábban íródott és így nem használhatta fel a vonatkozó szakirodalmat több új, jelentős eredményét, elsősorban *Georg Wagner*: *Das Türkenjahr 1664*. Eisenstadt, 1964. munkáját, valamint *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós (Budapest, Gondolat, 1966.) című monográfiáját, valamint A szentgottvárdi csata (Vasi Szemle, 1964. 9. sz.) c. tanulmányát. Így lehetővé vált volna a hadászat egyes problémáinak, mindegyikétől a 1664-i hadjárat és a vasvári béke néhány kérdésének elmélyültebb, alaposabb elemzése, egy-két tárgyi tévedés, mint pl. a szentgottvárdi csata „fényes győzelem”-ként (victoire éclatante) történő aposztrófalása (54. o.) is elkerülhetővé vált volna.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc két — közöttük egy teljesen hadttörténelmi jellegű — tanulmányban szerepel az *Annales*-ben. *Arató Endre*: A parasztmozgalmak és a nacionalizmus

Magyarországon 1848 tavaszán és nyarán (61–103. o.) c. tanulmányában a hadttörténesek számára elsősorban a határőrvidékek politikai és katonai helyzetének elemzése szolgáltat számos új, figyelemre méltó adattal. Így a bécsi udvarnak a magyarországi nemzetiségeket egymásra uszító politikáját az erdélyi General Kommando egyes intézkedései is hathatósan előmozdították; a román nacionalista megmozdulásokat szükség esetén fegyveres karhatalommal is biztosították, másrészt a román paraszttal szemben adógyűjtésre székely határőröket vezényeltek ki. Ily módon „egyszere két vasat is a tűzben tartva”, mind a román paraszttal nacionalistával, mind a magyar földesurak feudális illúzióinak tápot adtak. (98–100. o.)

A szabadságharc katonai történetének egyik leglényegesebb fejezetét a forradalmi hadsereg megszervezésének, a maga teljességében mindmáig föl nem tárt jelentékeny társadalmi, politikai és katonai problémákkal terhes története alkotja. A szerző egyes kérdéseket már feldolgozott, jelen tanulmányát rövid összefoglalásnak, a téma szinte tézis szerű felvázolásának tekinthetjük.

A tanulmány leglényegesebb gondolatát azzal a megállapítással foglalhatjuk össze, hogy „1848 telén az osztrákokkal szembenálló magyar forradalmi hadsereg nem a régi katonaság és az önkéntesek egybeolvasztásából keletkezett hanem átmeneti állapotot jelentett a régi hadsereg és a nemzetőrségből kialakuló honvédség között, amely már fennállásának első pillanatától kezdve Béctől független katonai szervezet volt”. (106. o.)

Urbán Aladár tanulmányában a hadseregszervezés egyik legfontosabb kérdésével, a nemzetőrség felállításával foglalkozik.

A nemzetőrség egydős a márciusi napokkal. Pesten és Budán már március 15-én este 1500 nemzetőr állt fegyverben, több fegyver ugyanis nem állt rendelkezésre. Pest példáját követve március végére már szinte valamennyi város és minden megye megszervezte a maga nemzetőrségét. A nemzetőrség feladatát, mint ezt az 1848. évi XXII. tc. kimondja, elsősorban a belső rend biztosításában jelölték ki. Külső támadás elhárítására részben a nemzetőrök gyakorlatlansága, részben pedig — mivel az egyes nemzetőrségek csak saját megyé-

jük területén voltak katonai szolgálatra kötelezhetőek — alkalmatlannak bizonyult. A magyar nemesség által vezetett nemzetőrség a nemzetiségek gyanakvását és ellenszenvét is felkeltette, melyek ebben, nem egészen jogtalanul, saját nemzeti törekvéseik akadályát látták. A nemzetőrség létszámát április második felében, hivatalos szervezésének kezdetén 50—55 ezer főre tehetjük.

Első katonai szerepe júniusban, a szerb felkeléssel indul meg. Mintegy 28 ezer nemzetőr vonult a Dráva-vonalra, ezeket gyorsított ütemben igyekeznek kiképezni. A nemzetőrség azonban nem váltja be a hozzáfűzött reményeket, ezért átszervezése mind szükségszerűbb követelmény lesz, s július második felében valóban meg is kezdődik a későbbi honvédség alapját képező önkéntes nemzetőrség felállítása. Ez már nem tisztán milícia jellegű intézmény, mivel megtalálhatjuk benne a reguláris hadseregek számos jellemző vonását.

A régi nemzetőrség és az új, önkéntes nemzetőrség alakulatai vesznek részt a szabadságharc első jelentős hadműveletében, Jelačić és Roth csapatainak

szeptember végi támadásának elhárításában is. A két erő számarányára jellemző, hogy szeptember 29-én a rendelkezésre álló 16 ezer katonából már kb. 40⁰/₀, vagyis 6500 fő már az önkéntes nemzetőrségből kerül ki. 1848 telére pedig, amikor az önkéntes nemzetőr alakulatokat honvédszászlóaljakká szervezik át, befejeződik a milícia átalakítása reguláris hadsereggé.

E három, hacsak jelzés szerűen is vázolt tanulmány mellett még számos értékes munka jelent meg az Annales hasábjain. Ez utóbbiaknál azonban meg kell elégednünk a címek pusztá felsorolásával: *Gerics József*: A Tátony nemzetségből származó bizonyos leány; *Galántai József*: Az osztrák—magyar kiegyezés és a magyar országgyűlés; *Diószegi István*: Beust, Andrássy és a Fekete-tengeri kérdés 1870—71; *Tóth Dezső*: A kisgazdapárt parasztprogramja az 1918-as forradalomban; *Kirschmer Béla*: A Magyar Tanácsköztársaság centrista és jobboldali vezetői a polgári demokrácia visszaállításáért.

Rázsó Gyula